

Bánáti János

Az előzetes letartóztatottak reintegrációja¹

A téma szűk értelmezése esetén nagyon rövid lenne az előadásom. Az előzetes letartóztatottak vonatkozásában ugyanis az egyetlen a legjobb, az egyetlen igazán jó gyakorlatot, ha bizonyos jogszabályokat és elveket a büntető igazságszolgáltatás összes résztvevője – és itt elsősorban nem a büntetés-végrehajtás dolgozóira gondolok – komolyan venne, és valóban csak a lehető legszükségesebb esetekben kerülne sor előzetes letartóztatásra, illetve az a lehető legrövidebb ideig tartana. Ez lenne az egyetlen valódi reintegráció.

Természetesen a kérdéskör komolysága miatt a téma ennél bővebb kifejtést érdemel, elsősorban azért, mert mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy néhány jogszabály módosítására és a gyakorlat megváltoztatására kerülhessen sor.

Az előzetes letartóztatottak reintegrációja problémájához természetesen az út magán az előzetes letartóztatás jogintézményén keresztül vezet, ezért mindenképp előtt ezt fogom nagyító alá venni.

Az előzetes letartóztatás magyarországi jogi szabályozása és gyakorlata igazi állatorvosi ló példajaként magán hordozza a jogintézmény összes betegségét. Ezen sarkos megfogalmazásomat a továbbiakban majd megpróbálom alátámasztani. Az előadásom tehát elsősorban magáról az előzetes letartóztatás jogintézményéről és eljárási problémáiról kíván szólni.

A büntetés-végrehajtás – ahogy mondani szokták mondani – kész anyagból dolgozik. A jogerős elítéltek vonatkozásában nem tartozik a büntetés-végrehajtásra az elítéltek nagy részétől megszokott panasz, hogy az illetőt ártatlanul ítélték el. Van egy jogerős döntés, melyet a büntetés-végrehajtás végrehajt. Ebből következően azt lehet mondani, és alapvetően így igaz, hogy a büntetés-végrehajtásnak nem sok köze van ahhoz sem, hogy az előzetes letartóztatás jogintézménye milyen sok problémával küzd. Az előzetes letartóztatottak speciális helyzete azonban szükségessé teszi, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben végrehajtásra kerülő előzetes letartóztatás jogintézményéről ezen konferencia keretében is szójak.

A büntetőügyek kapcsán lényegében egy egységes állami büntető hatalom érvényesül. Az állam – érthető módon – monopolhelyzetben gyakorolja a büntető igazságszolgáltatást. Az állam egyik szerve, az Országgyűlés felelős az előzetes letartóztatás jogintézményének törvényi megalapozásáért, egy másik állami szerv, a nyomozó hatóság dönt valakinek a gyanúsítottá nyilvánításáról és kezdeményezi a kényszerintézkedést, egy újabb állami szerv, az ügyészség tesz e körben indítványt, majd legvégül a bíróság dönt arról, hogy kit mennyi időre helyeznek előzetes letartóztatásba.

A büntetés-végrehajtásban dolgozóknak, akik felelősek a fentiek szerint meghozott állami döntés végrehajtásáért, látniuk kell, hogy milyen eljárás eredmé-

¹ A XX. Kriminálexpón 2014. november 18-án megtartott „A legjobb gyakorlatok a fogvatartotti reintegráció területén” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

nyeképpen, hogyan jutnak be a büntetés-végrehajtásba azok az emberek, akik helyzetüknél fogva több problémát okoznak, mint a jogerős elítéltek, ugyanis az előzetes letartóztatottak közül számosan az egyik pillanatról a másikra, sokkszerűen, az addigi életükből kiesve, a családjukat, munkahelyüket hátrahagyva kerülnek hosszú ideig bizonytalan helyzetbe, melyre – szemben a jogerős büntetés töltésére bevonulókkal – előre nem tudtak felkészülni.

Ezekkel a személyekkel kell a büntetés-végrehajtásnak foglalkoznia, és az őrzésük mellett odafigyelnie a reintegrációjukra is.

A részletes elemzés előtt összességében le szeretném szögezni, hogy az előzetes letartóztatás eljárásjogi intézményénél rendkívül széles a szakadék az elmélet és a tényleges gyakorlat között.

A probléma gyökere persze magára törvényre vezethető vissza, ugyanis az általános feltétel lényegében minden bűncselekmény esetén lehetővé teszi ezen kényszerintézkedést és nem könnyíti meg a jogalkalmazó helyzetét az előzetes letartóztatás különös feltételeink törvényi megfogalmazása sem.

A különös feltételeknek a döntő része jövőbeni, kicsit jóslásszerű feltétel, hiszen egyedül a korábbi szökés, elrejtőzés, illetve ezek tényleges megkísérlése olyan múltbeli esemény, amely tárgyiasult.

Az előzetes letartóztatás további esetköreinél a bíróságnak elvileg objektív tények alapján kellene következtetést levonnia egy jövőbeni „veszélyre”:

1. Az irányadó strasbourgi bírósági gyakorlat nyomán elvileg nálunk sem lehetne előzetes letartóztatásba helyezni valakit azért, mert az eljárás alapjául szolgáló bűncselekmény büntetési tételéből következtetni lehetne arra, hogy a szökésétől kell tartani, hanem alaposan meg kellene vizsgálni a személyi körülményeket is, és az ily módon egyéniesített szempontok alapján lehetne megalapozott döntést hozni.

Ezek az elvárások. Egyértelmű azonban, hogy a legtöbb határozatnál, amely ez okból elrendeli az előzetes letartóztatást, tulajdonképpen ennek nyomát sem látjuk, továbbra is – nagyrészt mechanikusan – bizonyos büntetési tételekkel való fenyegetettségél az előzetes letartóztatásra sor kerül.

2. A Be. 129. § (1) bekezdés c./ pontja ugyan példálódzó felsorolást ad arról, hogy mik azok a körülmények, amelyekből megalapozottan lehet következtetni arra, hogy a terhelt szabadlábon hagyása veszélyeztetné a bizonyítást, azonban nyilvánvaló, hogy nem véletlen, hogy ebből a felsorolásból (tanuk befolyásolása, tárgyi bizonyítási eszköz megsemmisítése, stb.) kimaradt a gyanúsítottak összszebeszedése. A gyanúsítottak védekezésének egyeztetése ugyanis – mindaddig, amíg ez nem valósít meg bűncselekményt, pl. hamis vádat – beletartozik a védekezés szabadságába.

Ez ugyanis a védekezési szabadság része! A terheltnek jogában áll egyáltalán nem tenni vallomást, jogában áll bármikor bármilyen módon ebben a kérdésben változtatni, vallomását megváltoztatni és – bármily furcsa – jogában áll hazudni, természetesen hamisan nem vádolva senkit.

Leszögezhetjük tehát, hogy a szabadlábon lévő terheltek minden korlátozás nélkül tarthatnak egymással kapcsolatot, e kapcsolattartás keretében szóban vagy írásban „összebeszélhetnek”, a védekezést egyeztethetik, pl. megállapodhatnak abban is, hogy egyikük sem tesz vallomást, sőt akár valótlán tartalmú védekezést is egyeztethetnek, ha ez nem valósít meg hamis vádat. Természetesen a terheltek védőit is megilleti ezen a határon belül a védekezés egyeztetése.

Ma már lényegében egységes a gyakorlat abban, hogy terhelti összebeszélés veszélye címen az ügyészség nem indítványoz és a bíróság sem rendel el előzetes letartóztatást.

Amennyiben azonban más okból sor kerül ugyanabban az ügyben több gyanúsított előzetes letartóztatására, védekezési szabadságuk csorbát szenved azáltal, hogy a törvény lehetővé teszi a rendelkezési jog gyakorlójának, hogy a büntetés-végrehajtási intézetet utasítsa a terheltek egymástól való elkülönítésére. (Védői beszélőt, folyosói közlekedést, mindent ahhoz kell igazítani, hogy elkülönítsék az azonos eljárásban lévő gyanúsítottakat.)

E vonatkozásban nem tudok mást tenni, mint hogy itt, ezen a fórumon is megkérdem, hogy hogyan, miért, milyen alapon lehetséges ez, ha a törvényalkotó, a Büntetőeljárás törvény megalkotója elismerte, hogy a gyanúsított szabad védekezésébe belefér a terhelt-társsal való védekezés törvényt nem sértő módon egyeztetése.

Akit a szökés veszélye miatt letartóztatnak, azt milyen alapon nem illeti meg ugyanez a jog? Milyen alapon terheli meg a büntetés-végrehajtást részben a jogalkotó, részben a rendelkezési jog gyakorlója azzal az előírással, hogy ha az ügyben, mondjuk, nyolc letartóztatott van, mindig arra kelljen figyelni, hogy még csak ne is lássák egymást a folyosón. Remélem, hogy akár majd az új eljárási törvényhez kapcsolódóan vagy a Bv. törvény valamikori következő módosításánál ez a kérdés megnyugtatóan megoldódik.

3. A legsajnálatosabbnak azt tartom, hogy számos esetben tetten érhető, hogy a letartóztatási indítvány mögött ténylegesen alapvetően nyomozás taktikai megfontolás áll, mégpedig a nyomozási taktikának az a felfogása, mely fontosnak tartja a beismerő vallomást vagy a másik gyanúsított társra tett terhelő vallomást.

Esetek sokaságával tényszerűen bizonyítható, hogy amikor megszületik az a bizonyos vallomás, napokon belül saját hatáskörben rendeli el a szabadlábra helyezést az az ügyészség, amelyik egy-két héttel előtte még indítványt tett a kényszerintézkedés hosszabbítására.

Ehhez még hozzáteszem, hogy a Bv. törvény a rendelkezési jog keretében olyan jogokat biztosít a vádirat benyújtása előtt az ügyésznek, melyek felhasználásával korlátozhatja a hozzátartozóval való kapcsolattartást vagy áthelyeztetheti a fogvatartottat az ország másik végében lévő büntetés-végrehajtási intézetbe. Ezek az intézkedések akarva-akaratlanul befolyásolhatják a terhelt vallomástételi szándékát, irányát.

4. A szükségtelenül elrendelt letartóztatás egyik oka ezen túl magában az eljárás mikéntjében is rejlik. Arra gondolok, hogy az esetek döntő részében a nyo-

mozási bíró az őrizet lejárta előtt néhány órával tudja csak megkezdeni a kényszerintézkedés tárgyában tartandó ülést, melynek kezdete előtt rövid idővel kapja meg az ügyészség által előterjesztett, adott esetben több száz oldalnyi aktát, melynek minden részletre kiterjedő tanulmányozása, elemzése objektíve lehetetlen. Ebben a helyzetben szinte szükségszerű, hogy az állami büntetőhatalom egyik szerve, a bíróság a másik állami hatalom, az ügyészség indítványára támaszkodjon, bízva abban, hogy ők sokkal közelebb vannak a nyomozáshoz, ezért indítványuk minden bizonnyal megalapozott.

Mi ennek az eredménye? Az, hogy országosan 96–97%-os, egyes megyékben 100%-os az ügyészi előzetes letartóztatási indítványok bírósági befogadása.

Györgyi Kálmán volt legfőbb ügyész úr mondta ugyan nem az előzetes letartóztatásra, hanem az általában a bűnösségre vonatkozóan: „Ha a váderedményesség 90% fölötti, ez csak első hallásra tűnik olyan jónak és nagy sikernek”. Tehát nem nagyon szerette volna, ha azt tűzik ki célul, hogy a váderedményesség elérné a 100%-ot. Ezek után felmerül a kérdés: az előzetes letartóztatás gyakorlata jónak mondható-e? Megfelel-e a jogalkotó valódi elvárásának egy ilyen gyakorlat, azaz hogy a nyomozási bíró az ügyész indítványokat szinte 100%-ig befogadja? És akkor még nem szóltam a hosszabbításokról, ahol a helyzet talán még rosszabb. Hiszen a kényszerintézkedés elrendeléséről való döntésnél működik valamiféle mérlegelés, a védő fel tud szólalni, érvelhet az indítvány elutasítása érdekében, noha túl sok ideje nem volt azon iratok tanulmányozására, melyekre alapozva az ügyész az indítványt előterjesztette.

Ugyanakkor a hosszabbításnak a jelenlegi gyakorlata – amikor az indítvány lényegében azon alapul, hogy az addig rendelkezésre állt idő nem volt elegendő a nyomozás számára, ezért szükséges a kényszerintézkedés meghosszabbítása –, ahol egyrészt nincs személyes meghallgatás, másrészt jelenleg is tart a vita arról, hogy a védőt ilyenkor megilleti-e az iratokhoz való hozzájutás, azt eredményezi, hogy az előzetes letartóztatások jelentős része szükségtelenül elhúzódik.

Ellenérvként szokták felhozni: vannak olyan országok – nagyon szeretnek az angolszász országok jogára hivatkozni –, ahol sokkal nagyobb számban rendelik el a letartóztatást, mint nálunk. Elfelejtik hozzátenni, akik ezzel érvelnek: igen, elrendelik a letartóztatást, majd 3–4 napon belül az előzetes letartóztatottak legnagyobb részét óvadék mellett szabadlábra helyezik, és a gyanúsítottaknak azt a kis hányadát, amely még bent maradt, rövid nyomozási időszak után a bíróság elé állítják. Ezzel szemben mi a magyar gyakorlat? Akit előzetesbe helyeztek, az nem reménykedhet abban, hogy óvadék mellett szabadlábra helyezik, mert Magyarországon az óvadék intézménye egyáltalán nem működik. Az a néhány eset, amelyet a kirakatba helyezünk, semmit nem old meg.

A személyi szabadságot korlátozó intézkedések terén az egyetlen „reménysugarat” a nyomkövető rendszerbeállítás jelenti. Talán ez áttörést hozhat, és a házi őrizet sokkal nagyobb számban válthatja majd ki a büntetés-végrehajtási intézetek számára nagyon sok problémát okozó előzetes letartóztatást.

Az előzőekben – persze több évtizedes védői munka alapján mondható, hogy ebből a szemszögből – próbáltam összefoglalni a magyarországi előzetes letartó-

tatás gyakorlatának hibáit, melyek a szigorodó büntetéskiszabási gyakorlat mellett döntő okai annak, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek telítettsége kritikus szintre emelkedett.

Ezt követően a szorosabban vett témáról, az előzetes letartóztatottak reintegrációjáról kívánok szólni.

Mit is jelent a reintegráció az előzetes letartóztatásnál? Arra kellene elsősorban figyelni, hogy az előzetesen letartóztatott kapcsolata a családdal, a munkahelyével lehetőleg ne szakadjon meg, ne menjen végzetesen tönkre. Olyan személyekről van szó, akik egyik napról a másikra kerülnek sokk helyzetbe. A letartóztatottak között sok az első bűntényes, a korábban rendezett körülmények között élő, akiknél fokozott jelentősége van a családi kapcsolatok fenntartásának.

Emellett az előzetes letartóztatottak vonatkozásában, ha komolyan gondoljuk a reintegrálást, akkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy ennek egyik eleme az egészség megóvása. Ezért okkal merül fel a kérdés: miért kellett a csomagfogadást még szigorítani, havi kettő helyett egyre redukálni, miért kell az úgynevezett spájzolás korbálok közé szorítani. Megoldhatatlan, hogy az, akit egyik napról a másikra kiragadtak a családjának köréből, legalább hetente kapjon csomagot? Miért kell ilyen durva módon korlátozni a csomagbeadást és a letétből való vásárlást, ami még rosszabb lehet január 1-jétől, mint jelenleg?

A reintegrációnak rendkívül fontos része a védővel való kapcsolattartás is. Az új jogintézmény, a telefonon történő kapcsolatnak az a módja, ahogyan az előzetesen letartóztatott beszélhet a védőjével, valóban új helyzetet teremthet. A védő és az előzetes letartóztatott kapcsolattartásának egyik része ugyanis a védekezési jog gyakorlása, az ügyre való felkészülés, a védekezésnek az egyeztetése. E mellett a reintegrációnak egyik fontos szereplője a védő, mivel – szemben a legközelebbi hozzátartozóval, akivel csak nagyon ritkán találkozik a fogvatartott – a védő jelenti az egyetlen folyamatos kapcsolatot a külvilággal. A védő ezért – megfelelő körülmények biztosítása esetén – gyakrabban tartana beszélőt a letartóztatottal, mint azt a szorosán vett védekezés indokolná, ami azonban elősegítené a reintegrációt.

Ebben a körben is nagy segítség lesz az új jogintézmény, amely lehetővé teszi – a házirend keretei között –, hogy a védő kezdeményezze telefonvonalon keresztül a kapcsolatot a letartóztatottal. Ez nagyon sok problémás helyzetet megoldhat, felesleges idegeskedést, várakozást megszüntethet az ügyvédi, védői oldalról és a büntetés-végrehajtás oldaláról is.

Engedjék meg, hogy az előadás végén felolvassak egy idézetet az Európai Tanács 1994-es ajánlásából, amelynek minden szava irányadó ma is, és amelynek minden szempontból továbbra is iránymutatónak kell lennie Magyarországon. Az ajánlás arra hívja fel a figyelmet, hogy „a jogerős ítéletet megelőző személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés annak ellenére, hogy ideiglenes jellegű, visszafordíthatatlan vagy helyrehozhatatlan kárt okozhat különösen olyan személyek számára, akiket a tárgyalást követően ártatlannak találnak, vagy enyhé büntetésben részesítenek”.

Az ajánlás külön is kiemeli a következmények között a hírnév károsodását, ami a letartóztatottal szoros kapcsolatban lévő személyekre is kiterjed, a családi kötelek megszakadását, a munka elvesztését, a pályafutás veszélyeztetését, a fogvatartottak egészségének és lelki egyensúlyának aláadását.

Ha közösen megpróbálunk mindent megtenni annak érdekében, hogy az ajánlásnak megfelelően az előzetes letartóztatottak vonatkozásában minél kevesebb efféle hátrány következzen be, akkor mindenki a saját területén elősegítette a reintegrációt.